

I SLOBODA IZRAŽAVANJA

1. Napadi, pretnje i pritisci

1.1. Obeležavanje Dana zaštite novinara

U periodu na koji se ovaj izveštaj odnosi obeležen je 2. novembar, međunarodni Dan zaštite novinara, koji su Ujedinjene nacije uspostavile 2013. godine. Tom prilikom međunarodna nevladina organizacija „*Reporteri bez granica*” pozvala je UN da preduzmu konkretne korake i postave specijalnog izvestioca koji će se baviti pitanjem bezbednosti novinara. Ova organizacija navela je podatak da je tokom proteklih deset godina ubijeno više od 700 novinara, da je u 2014. godini ubijen 71 novinar (pre svega u Siriji, Ukrajini, Iraku i Libiji), a 119 ih je kidnapovano, kao i da je od početka 2015. godine ubijeno njih 48 (od kojih 8 u Francuskoj, 6 u Južnom Sudanu, 5 u Jemenu, 5 u Iraku, 5 u Siriji, 3 u Meksiku, 3 u Brazilu). Organizacija je podsetila da je 27. maja 2015. godine Savet bezbednosti UN usvojio Rezoluciju 2222 o zaštiti novinara, kojom je oštro osudio nekažnjivost napada na novinare i kojom je pozvao sve članice da stvore bezbednu sredinu za ljude koji se bave novinarstvom kako bi obavljali svoj posao, što je pohvalno, ali nije dovoljno uzimajući u obzir razmere problema.

U Srbiji su, na osnovu podataka Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), u 2014. godini evidentirana 23 napada, od kojih je u 12 slučajeva bila ugrožena fizička bezbednost novinara, dok je, prema istom izvoru, u 2015. godini bilo 28 napada na novinare, od čega 9 fizičkih nasrtaja, 16 verbalnih pretnji i 3 napada na imovinu. NUNS je, povodom obeležavanja međunarodnog Dana zaštite novinara, posebno izrazio zabrinutost zbog toga što još nisu otkriveni napadači na Ivana Ninića, saradnika Saveta za borbu protiv korupcije, kao zbog toga što, i pored pismenog obraćanja ministru unutrašnjih poslova, javnost i dalje ne zna u kojoj je fazi istraga pokrenuta povodom napada na Davora Pašalića, urednika agencije FoNet.

1.2. Napadi na novinare

U mesecu u kojem je u svetu i Srbiji obeležen Dan zaštite novinara, beležimo ugrožavanje sigurnosti novinarke „Blica” Milice Ivanović, novu „intervenciju” Komunalne policije prema novinarima, i prilično bizaran slučaj „pritvaranja” novinara „Politike” od strane privatnog lica. U istom periodu napadnuta je i ekonomska forenzičarka i član Saveta za borbu protiv korupcije Miroslava Milenović.

Milicu Ivanović je, početkom novembra, napao Goran Živković, rukovodilac pogona hladnjače „Porečje”, iz Vučja. Novinarka je napadnuta u krugu fabrike „Porečje” dok je, zajedno s kolegom, pravila reportažu o stanju u tom preduzeću pred stečajem. Živković je novinarku, po njenim tvrdnjama, hvatao za vrat, vukao za ruku i pretio da će je ubiti, te pokušao da joj oduzme i polomi foto aparat, a sve posle njenog pitanja da li radnici primaju plate. Direktor pogona Nebojša Videnović (koji je i dozvolio da se reportaža snima u krugu pogona) je povodom incidenta izjavio da je njime iznenađen i da mu je žao što se to desilo, da se radnik branio time da je „bio nervozan”, naglasivši da će biti sankcionisan zbog ovog incidenta. Novinarska udruženja UNS i NUNS zatražila su od nadležnih da se napadač najstrože sankcioniše, a sama Milica Ivanović podnela je krivičnu prijavu.

Sve okolnosti ovog slučaja rasvetliće nadležni organi, i utvrditi da li je bilo krivičnog dela *ugrožavanje sigurnosti*. Ipak, problem očigledno ne može da bude rešen isključivo oslanjanjem na krivično-pravne mehanizme zaštite, budući da je, po svemu sudeći, stvoreno predubedenje da su novinari laka i nezaštićena meta, a da je trenutna situacija u društvu takva da je dovoljno da neko bude „nervozan” da bi se ustremio na novinara.

Komunalna policija je imala još jedan „svetli trenutak” u svojoj interpretaciji toga ko može, a ko ne može imati pravo na slobodu izražavanja. Naime, prilikom uklanjanja jedne od improvizovanih tezgi u blizini pijace „Zeleni venac”, dva pripadnika Komunalne policije zahtevala su od novinara „Blica”, koji je snimao njihovu „akciju” mobilnim telefonom, da im pokaže legitimaciju i pruži dokaz da je novinar, kao i da pozove urednika kako bi i on potvrdio njegovu funkciju.

Ovde treba podsetiti da se incidenti koji se mogu okvalifikovati kao ugrožavanje prava na slobodu izražavanja, a u kojima učestvuje Komunalna policija, iz meseca u mesec ponavljaju. Čak tri incidenta zabeležena su u oktobru i novembru. U jednom slučaju radilo se o udaljavanju novinara sa savskog šetališta, u drugom o neovlašćenom brisanju snimaka, a u trećem o neopravdanom zahtevu za legitimisanje.

Zakon o komunalnoj policiji taksativno navodi da komunalni policajac ima ovlašćenje da: izrekne upozorenje, izda usmeno naređenje, izvrši proveru identiteta, dovede lice, pregleda lice i predmete, privremeno oduzme predmet, da izvrši video nadzor, kao i da upotrebi sredstva prinude (član 16. Zakona o komunalnoj policiji). Komunalni policajac, dakle, može da izvrši i proveru identiteta, uvidom u ličnu ispravu ili na osnovu izjave lica čiji je identitet proveren, ali samo onog lica čije ponašanje ili delovanje predstavlja kršenje propisa iz delokruga komunalne policije, pri čemu je dužan da lice čiji identitet proverava upozna sa razlozima provere njegovog

identiteta (član 19. Zakona o komunalnoj policiji). Ova situacija nikako ne može da se iskoristi da bi dala pravni osnov komunalnom policajcu da novinaru ili bilo kom drugom licu koje snima akciju proverava identitet i vrši uvid u legitimacije da bi utvrdio da li je to lice novinar ili ne. Svako lice, ako ne ometa policijsku akciju, niti krši (komunalne) propise, ima potpunu slobodu da snima, a status novinara nema nikakvog uticaja na to pravo. U prilog ovoj tvrdnji treba pomenuti i stav Sindikata policije koji je još u januaru saopštio da su policajci, pa i komunalni policajci, javni službenici, da je njihov rad javan, te da je snimanje dozvoljeno ako osoba koja snima ne ometa policiju u vršenju svoje dužnosti.

Početkom novembra Božidar Filipović, stanar zgrade u Trnskoj ulici na Vračaru, je u svom stanu oko 15 minuta prisilno zadržao novinarku „Politike” Danijelu Vukosavljević i fotoreportera Dragoslava Žarkovića. Novinarska ekipa je bila na licu mesta jer je istraživala slučaj eksplozije bombe u blizini ulaza u stambenu zgradu u kojoj i Filipović stanuje. Filipović ih je pozvao da dođu kod njega u stan, jer nije mogao da im da izjavu iz dvorišta budući da je u kućnom pritvoru i nosi elektronsku narukvicu. Kada su novinari ušli u njegov stan, najpre im je poručio da odatle neće izaći, da će ih „napuniti olovom”, da je iskopao „4 groba ispred kuće”, nazivajući ih pri tom lešinarima. Inače, Filipović se navodno nalazi u kućnom pritvoru zbog napada na policajca.

Pored toga što se u postupanju Filipovića moguće stiču elementi kvalifikovanog oblika krivičnog dela *ugrožavanje sigurnosti* iz člana 138. Krivičnog zakonika, moguće je da postoje i elementi bića nekog od krivičnih dela koja se odnose na protivpravno lišenje slobode i povredu slobode kretanja. Policija je zbog ovog incidenta podnela krivičnu prijavu, ali nije poznato za koje krivično delo.

U novembru su dva nepoznata napadača napala ekonomsku forenzičarku i članicu Saveta za borbu protiv korupcije Miroslavu Milenović, nanevši joj povrede glave i lica. Napad se dogodio neposredno pred objavljivanje novog izveštaja Saveta za borbu protiv korupcije koji se bavi netransparentnim tokovima novca u vezi sa oglašavanjem javnih entiteta u medijima. Kako je pre tri meseca saradnik Saveta za borbu protiv korupcije Ivan Ninić, koji se upravo bavio ovom tematikom, takođe napadnut, postoje razlozi za sumnju da je izveštaj Saveta mogući povod za oba napada. Milenovićeva je izjavila da je praćena duže od tri meseca, odnosno još od avgusta, istog meseca kada se dogodio i napad na Ninića. Policiji se obratila 4. septembra, a sa inspektorom je obišla sva mesta gde je, po njenim rečima, bila praćena. Nakon toga, policija je nije kontaktirala, a Miroslava Milenović je izjavila da posle svega što se dogodilo, više nema poverenja u policiju.

Napad na Miroslavu Milenović, s jedne strane pokazuje da nasilje ne zaobilazi čak ni članove tela koje je formirala Vlada, a s druge, da kad god se neko bavi temom koja je politički „škakljiva”, gotovo po pravilu dolazi do pretnji, praćenja, napada, ili nekih drugih vidova ugrožavanja bezbednosti. Po informacijama dostupnim iz medija, zaključuje se da je izveštaj o netransparentnom finansiranju medija bio spreman za objavljivanje, pa je moguće, posebno zbog ranijeg i dalje nerazjašnjenog napada na Ivana Ninića, da je ovaj napad za cilj imao da objavljivanje izveštaja spreči ili odloži. Izveštaj Saveta još uvek nije publikovan, a ako bi posledica napada i praćenje bila ta da on i dalje ostane nedostupan javnosti, to bi samo još jednom potvrdilo koliko je autocenzura zavlada u društvu.

1.3. Neodržana promocija knjige „Vučić i cenzura”, nova potvrda „čiling efekta”?

Promocija knjige „Vučić i cenzura”, koja je trebalo da se održi u Nišu, po svemu sudeći je otkazana. Autor knjige Srđan Škoro, donedavni urednik „Večernjih novosti”, poznat je i po tome što je smenjen s položaja urednika nakon što je, gostujući u jutarnjem programu RTS-a 2014. godine, kritički komentarisao sastav nove vlade čiji je predsednik tada postao Aleksandar Vučić.

Promociju je organizovao urednik portala *Južne vesti* Predrag Blagojević. On je izjavio da je 16. oktobra uputio mejl direktorki biblioteke Sonji Šuković u kojem ju je pitao da li postoji slobodan termin u biblioteci za promociju knjige 13. novembra, ne navodeći o kojoj knjizi je reč. Šukovićeva je odgovorila da je termin slobodan, kao i to da će prostor biti ustupljen bez ikakve naknade. Potom je Blagojević uputio novi mejl, pred kraj oktobra, u kom je rekao da je u pitanju promocija knjige „Vučić i cenzura”, te da će gosti na promociji biti Dragoljub Petrović, novinar dnevnog lista „Danas” i Olja Bečković, voditeljka i urednica nekadašnje emisije „Utisak nedelje” na TV B92. Na taj mejl Blagojević nije dobio odgovor, ali tvrdi da ga je direktorka pozvala istakavši da u biblioteci „ne žele knjige sa političkom konotacijom”, kao i to da „knjiga ipak kritikuje premijera” a da ona „mora da misli i na zaposlene”, podsećajući da svi oni „primaju platu iz budžeta”.

Šukovićeva je dala izjavu za list „Danas”, u kojoj je istakla da od nje „nikada niko” nije tražio da se ova promocija organizuje u biblioteci, da ta promocija „nije bila zakazana”, i optužila organizatore za „veštu igru i manipulaciju”. Pored toga, rekla je da odluka o neodržavanju promocije „nema veze sa likom Aleksandra Vučića, ali da u ovom burnom periodu, pred izbornu kampanju, biblioteka ne može biti poligon za ostvarivanje bilo kojih i bilo čijih političkih interesa”, zaključujući da je „stav Upravnog odbora, zaposlenih i nje lično da svemu što je politika i politikanstvo nije mesto u biblioteci”.

Iz izjave direktorke biblioteke Sonje Šuković nije jasno o kojim izborima i o kojoj predizbornoj kampanji je reč. Naime, u prvoj polovini oktobra pričalo se da vladajuća SNS planira raspisivanje vanrednih parlamentarnih izbora, ali je premijer Vučić to još sredinom tog meseca demantovao. S druge strane, lokalni izbori u Nišu održani su 2012. godine, i naredni se očekuju tek 2016. godine. No, čak i da predizborna kampanja i jeste u toku, promocija knjige koju je napisao novinar i čiji gosti je planirano da budu novinari, a ne politički aktivisti, koliko god sama knjiga bila kritička prema vlasti, teško da bi se mogla opravdano okarakterisati kao politička promocija ili „ostvarivanje bilo kojih i bilo čijih političkih interesa”. Nažalost, ispostavlja se da je atmosfera nezameranja vlasti u toj meri zavlada u Srbiji, da se i promocija knjige koja bi mogla biti kritička po vlast ne tretira kao ono što jeste, kao promocija knjige, već kao „politikanstvo kome nije mesto u biblioteci”. Ako je direktorka biblioteke zaista izjavila ono što Blagojević tvrdi, da „knjiga ... kritikuje premijera”, te da ona „mora da misli na zaposlene” zato što u biblioteci „primaju platu iz budžeta”, to bi bio nezapamćen slučaj autocenzure, kojim se u budžetski finansiranim ustanovama praktično isključuje mogućnost čak i razgovora o knjigama koje bi mogle biti kritičke po režim, a time i mogućnost oponiranja stavovima autora ako su oni neopravdani. To za posledicu zapravo ima sužavanje prostora za javnu debatu o stvarima koje jesu od interesa za javnost. Imajući u vidu to da je autor knjige novinar, smenjen u svom mediju kojim trenutno, iako sa manjinskim vlasničkim učešćem, upravlja država, i to smenjen zbog kritičkog komentarisanja sastava vlade na programu javnog medijskog servisa, kao i to da je gost promocije trebalo da bude novinarka čija emisija je ukinuta na jednom privatnom mediju, što je takođe u delu javnosti ocenjeno kao slučaj sužavanja prostora za javnu debatu o stvarima od interesa za javnost, čini se da se taj prostor za javnu debatu sužava ne samo u medijima, nego i van njih, što za srpsko društvo u celini svakako ne može biti dobro.

1.4. Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu

U novembru je, nakon izvesnog kašnjenja, objavljen Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu, koji konstatuje da nije postignut napredak u odnosu na medijske slobode.

Izveštaj ponavlja da je u prethodnom periodu donet paket medijskih zakona, ali da i dalje ne postoje uslovi za razvoj slobode izražavanja, te da zakoni moraju da budu implementirani. Evropska komisija je naglasila da treba sačekati i videti da li će okončanje privatizacije doprineti većoj transparentnosti u vlasništvu i finansiranju medija. Izveštaj kritikuje i neregulisano finansiranje pojedinih „podobnih medija”, kao i „tajne i otvorene političke i finansijske kanale” kojima se vrši to finansiranje, a izričito napominje da je (javno) oglašavanje sredstvo koje se najčešće koristi kao neformalni vid pritiska na uređivačku politiku. Takođe, u Izveštaju se još navodi i to da su pretnje i nasilje nad novinarima i dalje karakteristika medijske scene Srbije, da

su optužnice i presude za ta dela retke, da novinari imaju niske plate te da su zbog toga podložni političkim i ekonomskim pritiscima i uticajima, kao i to da nema napretka u rešavanju slučajeva obaranja sajtova iz 2014. godine.

Evropska komisija traži od Srbije da u 2016. godini stvori okruženje u kome je omogućena sloboda izražavanja bez ometanja, pretnji, fizičkih napada i gonjenja novinara, kompletiranje procesa privatizacije medija, jačanje nezavisnosti Regulatornog tela za elektronske medije i stvaranje adekvatnog modela finansiranja za javne servise, kako bi se obezbedila njihova uređivačka nezavisnost.

Predsednik Vlade Srbije je na konferenciji za novinare povodom izlaska Izveštaja, kao odgovor na ocenu da Izveštaj nije baš pohvalan u odnosu na slobodu izražavanja i na pitanja s tim u vezi, istakao da Vlada nije saglasna sa svim primedbama, ali da je ključno to da je konstatovan napredak u skoro svim oblastima, te da je „zahvalan Komisiji, Komesaru Hanu, Devenportu, svima koji su rekli da je Srbija sigurno i nedvosmisleno na evropskom putu i na putu reformi”.

Ovakvo izbegavanje odgovora na pitanja o medijskim slobodama moglo bi da ukazuje i na to da još uvek nema dovoljno političke volje da se uočeni problemi rešavaju u praksi. S druge strane, čini se da i Evropska komisija konstatacijom u Izveštaju, da set novih medijskih zakona mora da bude implementiran, donekle promašuje suštinu budući da mapirani problemi prevazilaze ono što je uopšte bilo regulisano „setom medijskih zakona”. Naime, oglašavanje javnih entiteta nije uređeno nijednim zakonom, za porast autocenzure treba kriviti atmosferu straha koju vlast ne suzbija već joj često i sama doprinosi, a napadi na novinare i hakerski napadi na sajtove su krivično-pravna materija, koja takođe nije bila predmet regulacije medijskih zakona, gde je problem neadekvatno delovanje policije i tužilaštva. Porazna je činjenica da je Srbija danas, 15 godina nakon demokratskih promena, zemlja koja beleži negativne trendove u odnosu na poštovanje slobode izražavanja, i da se u tome približava negativnim uzorima, poput Rusije, Mađarske ili Turske.

2. Sudska praksa

U periodu na koji se ovaj izveštaj odnosi Viši sud u Beogradu je doneo presudu u sporu koji je vođen po tužbi Marijana Rističevića, poslanika vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) u Narodnoj skupštini, protiv RDP B92. Rističević je tužbom zahtevao 1.250.000 dinara na ime naknade nematerijalne štete, a zbog povrede časti i ugleda.

Povod za tužbu je bio prilog koji je RDP B92 emitovao, a koji se odnosio na slučaj prodaje određene količine kukuruza koji je kompanija Rističević Company, u vlasništvu supruge Marijana Rističevića, ponudila Direkciji za robne rezerve. Rističević Company je tom prilikom priložila sertifikat o kvalitetu, koji je navodno izdalo Preduzeće za tehnička ispitivanja i analize SGS iz Beograda, a B92 je prenela izjavu predstavnika SGS Mirka Ukropine, u kojoj se navodi da SGS nikada nije sarađivala sa firmom *Rističević Company*, u prilogu nazvanom „porodičnom firmom porodice Rističević”, kao i to da su sertifikati predati Direkciji zapravo falsifikati, i da je zbog sumnje da je izvršeno krivično delo *falsifikovanja službene isprave* podneta krivična prijava protiv vlasnice Rističević Company. Pored SGS-a, novinar je proverio informaciju i u Direkciji, koja je potvrdila da je tražila proveru sertifikata, a preneti je i izjava samog Rističevića.

Viši sud je utvrdio da je novinar u svemu postupio u skladu sa standardom dužne novinarske pažnje budući da je sve izjave verno preneo, uključujući i izjavu samog Rističevića. Takođe je utvrdio da su informacije o količinama kukuruza koje se pominju, kao i tvrdnje o falsifikovanju sertifikata, proverene kod nadležnih organa, te da je autor priloga imao dovoljno podataka da objavi prilog. Pored toga, za sud nije bilo sporno da se radilo o porodičnoj kompaniji, jer je ista stečena u braku, pa po odredbama Porodičnog zakona predstavlja zajedničku imovinu supružnika Rističević. Zaključak suda bio je da novinar nije povredio obavezu dužne novinarske pažnje iz Zakona o javnom informisanju i medijima. Na presudu je izjavljena žalba, o kojoj će odlučivati Apelacioni sud.